

ISSN 2519-2612

Науковий вісник «Межибіж» / Scientific Bulletin «Mezhybizh» / Biuletyn Naukowy «Międzybóž»

МЕЖИБІЖ

Матеріали освітнього семінару
з археології для молодих дослідників

**МЕДЖИБІЖ АРХЕОЛОГІЧНИЙ:
ВІД НИЖНЬОГО ПАЛЕОЛІТУ
ДО РАННЬОГО МОДЕРНУ**

1-2'2025

№ 1-2'2025

Видається з 2013 року

ISSN 2519-2612

МЕЖИБІЖ

Науковий вісник «Межибіж» / Scientific Bulletin «Mezhybizh» / Biuletyn Naukowy «Międzybóž»

*Засновник: Державний історико-культурний
заповідник «Межибіж»*

Редакційна колегія:

*Ідентифікатор в Реєстрі суб'єктів у сфері
медіа № R30-04725, присвоєний рішенням
Національної ради України з питань
телебачення і радіомовлення від 30.05.2024 р.
№ 1878.*

Адреса редакції:

*вул. Замкова, 1 (ДІКЗ «Межибіж»),
с-ще Меджибіж, Хмельницький р-н,
Хмельницька обл., 31530;*

E-mail: *mezhybizh@ukr.net*

www.mezhibozh.com; Тел.: *(096)6326850*

Філінюк А. Г. — доктор історичних наук, співголова;

Лукашук В. С. — співголова;

Погорілець О. Г. — співголова;

Бровендер Ю. М. — доктор історичних наук;

Докашенко Г. П. — доктор історичних наук;

Завальнюк О. М. — доктор історичних наук;

Лозовий В. С. — доктор історичних наук;

Прокопчук В. С. — доктор історичних наук;

Степанчук В. М. — доктор історичних наук;

Байдич В. Г. — кандидат історичних наук;

Кублій М. В. — кандидат історичних наук;

Рижов С. М. — кандидат історичних наук;

Хоптяр Ю. А. — кандидат історичних наук.

Западенко І. В.;

Надвірняк О. В.

Тексти подано у авторській редакції та із
збереженням авторської пунктуації. Авторські
матеріали відображають особисту точку зору
дослідників, яка може не співпадати з точкою
зору редакції.

*Текст доступний на умовах ліцензії
«Creative Commons із зазначенням авторства -
Поширення на тих самих умовах»*

Підготовка до друку: Надвірняк О. В.

© ДІКЗ «Межибіж», Автори публікацій, 2025

**У ЦЬОМУ НОМЕРІ: Матеріали освітнього семінару з
археології для молодих дослідників «МЕДЖИБІЖ
АРХЕОЛОГІЧНИЙ: ВІД НИЖНЬОГО ПАЛЕОЛІТУ ДО
РАННЬОГО МОДЕРНУ», 17-18 листопада 2023 року**

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державного історико-культурного заповідника
«Межибіж» (протокол №4 від 25 вересня 2025 р.)*

Державний історико-культурний заповідник «Межибіж»,
Науково-дослідницький проект «Terra Amadociae»,
Хмельницька обласна громадська організація «Постійно діюча археологічна експедиція «Меджибіж-2000»,
Кафедра археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Кафедра археології Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
Кафедра історії та археології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля,
Кафедра археології, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка,
Кафедра історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Кафедра суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ДНІ НАУКИ

**В ДЕРЖАВНОМУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «МЕЖИБІЖ»:
АРХЕОЛОГІЯ**

МЕДЖИБІЖ АРХЕОЛОГІЧНИЙ: ВІД НИЖНЬОГО ПАЛЕОЛІТУ ДО РАННЬОГО МОДЕРНУ

Освітній семінар з археології для молодих дослідників.

Меджибіж. 17-18 листопада 2023 р.

ЗМІСТ

Погорілець О. Г. — директор Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» — «Замість вітального слова: на порядку денному — не лише лопата...»	5
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК «ДО ПІДСУМКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІЇ МЕДЖИБІЗЬКОГО ЗАМКУ В СЕЗОНАХ 2000-2023 РР.»	7
Атаманчук Р. О. Бурштинова намистина з давньоруського шару розкопу № 16 («Стіна»)	8
Бондарчук І. С., Племянник В. О. Кістяний наконечник стріли з давньоруського шару розкопу № 16 («Стіна»)	11
Гавриленко І. О. Знахідки арбалетних наконечників на території Меджибізького замку у польовому сезоні 2018 року	14
Курятенко К. Д. Зворотня частина керамічної форми для випічки обрядової фігурки «Великоднього Агнця» (XVI ст.)	18
Левандовська А. Р. Скіяні браслети з літописного Межибожа: знахідки 2023 р.	23
Лермонтова А. О. Монетні знахідки з розкопу № 16 («Стіна») (сезон 2023 р.)	25
Павлинський Ю. В. Прясла з пірофіліту з давньоруського шару розкопу № 16 («Стіна»)	30
Перов Р. Г. Монетні знахідки з розкопу № 16 («Стіна») (сезон 2021 р.)	34
Свідницька В. В. Чарівне мереживо. Знахідки фрагментів муранського скла. Контекст і хронологія	42
Шматченко І. Ю. До питання атрибутування напису на пряслиці з поховання № 5 на території Меджибізького замку	44
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК «МЕДЖИБІЗЬКИЙ МІКРОРЕГІОН І ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРХІВ'Я ПІВДЕННОБУЗЬКОГО ПОРІЧЧЯ»	51
Пристапа А. Б. Ранній залізний вік у верхів'ях Південного Бугу: сучасні висновки та майбутні перспективи	52
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК «ДО ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «МЕЖИБІЖ»	63
Балан А. Є. Наручний «гребінчастий» браслет II-III ст. з колекції Державного історико- культурного заповідника «Межибіж»	64
Кійко Г. Г. Фрагментовані наручні браслети з речового комплексу/скарбу пенківської культури з Нової Слободи (Сумська область)	67
Станкеєва А. О. Монетні знахідки з культового шару могильника черняхівської культури Шумівці (Хмельницька область)	72
Старовойтова В. С. «Тюр і Фенрір»: сюжет із Старшої/Молодшої Едди на мікрорельєфі пізньоримського часу з Вінницької області	83
Сухорукова Ю. В. Нові знахідки римських герметизуючих коробочок для пломб на території України.	90
Удовиченко В. Д. Глиняні і скляні кубки з поховань з римським бронзовим посудом типу Хеммоор з території України. Спроба типології і класифікації	97
Фесенко Б. А. Речовий комплекс кремації з римським бронзовим казаном типу Eggers 63 з Гречинець (Хмельницька область)	104

Відбувся освітній семінар з археології для молодих дослідників «Меджибіж археологічний: від нижнього палеоліту до раннього модерну» (прес-реліз)	107
За лаштунками академічного офіціозу. Кілька світлин із першого семінару для молодих дослідників «Меджибіж археологічний – від нижнього палеоліту до раннього модерну»	109
Для них все лише починалось... Замальовки до епізодів польового сезону «Меджибіж – 2021»	112

CONTENTS

Pohorilets O. G. — Director of the State Historical and Cultural Reserve “Mezhybizh” — “Instead of a welcoming speech: on the agenda is not only shovels...”	5
THEMATIC BLOCK “TO THE RESULTS OF THE STUDY OF THE TERRITORY OF MEDZHYBIZH CASTLE IN THE SEASONS 2000–2023”	7
Atamanchuk R. O. Amber bead from the Old Russian layer of excavation No. 16 (“Wall”)	8
Bondarchuk I. S., Plemyanyk V. O. Bone arrowhead from the Old Russian layer of excavation No. 16 (“Wall”)	11
Gavrylenko I. O. Finds of crossbow tips on the territory of Medzhybizh Castle in the field season of 2018	14
Kuryatenko K. D. The back of the ceramic mold for baking the ceremonial figure “Easter Lamb” (the 16th century)	18
Levandovska A. P. Glass bracelets from the chronicle Mezhybozh: finds of 2023	23
Lermontova A. O. Coin finds from excavation No. 16 (“Wall”) (the season 2023)	25
Pavlynskyi Y. V. Pyrophyllite beads from the Old Russian layer of excavation No. 16 (“Wall”)	30
Perov R. G. Coin finds from excavation No. 16 (“Wall”) (the season 2021)	34
Svidnitska V. V. Magic lace. Finds of fragments of Murano glass. Context and chronology	42
Shmatchenko I. Y. On the question of attributing the inscription on the spinning wheel from burial No. 5 on the territory of Medzhybizh Castle	44
THEMATIC BLOCK “MEDZHYBIZH MICROREGION AND PROBLEMS OF RESEARCHING THE UPPER REACHES OF THE SOUTHERN BUG RIVER”	51
Prystypa A. B. Early Iron Age in the upper reaches of the Southern Bug: modern conclusions and future prospects	52
THEMATIC BLOCK “ON THE FUNDS OF THE STATE HISTORICAL AND CULTURAL RESERVE “MEZHYBIZH”	63
Balan A. Y. Wrist “comb” bracelet of the 2nd-3rd centuries from the collection of the State Historical and Cultural Reserve “Mezhybizh”...	64
Kiyko G. G. Fragmented wrist bracelets from the textile complex/treasure of the Penkiv culture from Novaya Sloboda (Sumy region)	67
Stankeeva A. O. Coin finds from the cult layer of the burial ground of the Chernyakhiv culture Shumivtsi (Khmelnyskyi region)	72
Starovoitova V. S. “Tür and Fenrir”: a plot from the Elder/Younger Edda on a microrelief of the late Roman period from Vinnytsia region	83
Sukhorukova Y. V. New finds of Roman sealing boxes for seals in the territory of Ukraine	90
Udovichenko V. D. Clay and glass cups from burials with Roman bronze vessels of the Hemmoor type from the territory of Ukraine. An attempt at typology and classification	97
Fesenko B. A. Cremation object complex with a Roman bronze cauldron of the Eggers 63 type from Hrechynets (Khmelnyskyi region)	104

An educational seminar on archaeology for young researchers “Medzhybizh archaeological: from the Lower Paleolithic to the Early Modern” was held (press release)	107
Behind the scenes of academic officialdom. A few photos from the first seminar for young researchers “Archaeological Medzhibizh – from the Lower Paleolithic to the Early Modern”	109
For them, everything was just beginning... Sketches for episodes of the field season “Medzhibizh – 2021”	112

Бондарчук І. С.

студентка 4 курсу бакалаврату
гуманітарного факультету

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Племяник В. О.

студент 4 курсу бакалаврату
гуманітарного факультету

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

КІСТЯНИЙ НАКОНЕЧНИК СТІЛИ З ДАВНЬОРУСЬКОГО ШАРУ РОЗКОПУ № 16 («СТІНА»)

Анотація: У повідомленні йдеться про знахідку кістяного наконечника стріли під час проведення планових робіт з пониження рівня ґрунту в зоні проведення реставрації палацу Сенявських, звертається увага на його опис та умови виявлення.

Ключові слова: кістяний наконечник стріли, ДІКЗ «Межибіж».

В квітні 2021 р., під час проведення планових робіт з пониження рівня ґрунту в зоні проведення реставрації палацу Сенявських¹ було виявлено кістяний наконечник стріли.

Наконечник виявлений в межах розкопу № 16 («Стіна»), квадрат F5, на глибині — 7.2 метри від точки архітектурного репера. Артефакт знаходився в прошарку змішаного ґрунту з включенням дрібних фракцій вапняку, фрагментованих кісток, дрібних вугликів і піску. В радіусі 1–1.5 м від наконечника стріли в шарі ґрунту зустрічаються фрагментовані тваринні кістки та фрагменти давньоруської кераміки². На певній віддалі було виявлено пірофілітові пряслиця, свинцеві підвісні давньоруські плombs доби Ярослава Ізяславовича (бл. 1133/1136 — після 1176/до 1180 рр.).

Наконечник стріли має довжину 6.7 см; ширину пера 2 см, ширину держака 1.2 см. Виріб виготовлений з кістки, поверхня шліфувана, заглажена, можливо, провощена. В перерізі наконечник чотирьогранний, ромбічний, дещо приплюснутий по горизонтальному перерізові, масивний. Бойова частина заокруглена, притуплена. На виробі простежуються сліди неодноразового використання.

Втулка наконечника кругла в діаметрі, зовнішній діаметр 1 см, внутрішній — 0.7 см. Шийка втулки коротка, поверхня — заглажена. З одного боку простежується подовгастий, вузький вилом тіла шийки втулки, довжиною близько 2 см. Він міг виникнути при потраплянні наконечника в тверду поверхню при великій швидкості. Вага наконечника — 5.54 г.

В давньоруський час, починаючи з IX і по XIV ст. в обігові були «специфічні для кістки» втульчасті наконечники, які використовувались, в основному, під час полювання на хутрового звіра в лісовій зоні (Медведев 1966, с. 87).

За статистикою, наведеною, свого часу, О. Медведєвим (Медведев 1966, там саме), кістяні наконечники X — XII ст. нечисленні. Його вибірка складалася з 325 виробів (в т.ч. 115 втульчастих і 210 черешкових). За формою бойової частини подібний меджибізькому наконечнику походить з Дівич-гори (Медведев 1966, с.154–155, табл. 22:17), однак він — черешковий. При цьому жодної аналогії «меджибізькому»³ — наконечнику в типології О. Медведєва немає.

Подібна за формою голівка бойової частини наконечника стріли виявлена при розкопках М. Каргера літописного «Ізяславля» — Великого Шепетівського городища. Однак і тут вона — черешкового типу (Кирпичников 2020, с.89, рис.20, 3).

1 Належить до комплексу палацових споруд Меджибізького замку (Державний історико-культурний заповідник «Межибіж»).

2 Характерним для ділянки розкопу № 16 («Стіна») є сусідство прошарків ґрунту давньоруського, ранньолитовського та литовсько-польського періодів.

3 Однак, як з'ясувалося пошук аналогій потрібно шукати в самому Меджибожі. Коли стаття була передана до друку, О. Надвірняк звернув увагу авторів на публікацію Ю. Толмачова «Меджибізька фортеця» (Толмачов 2010. с.89). Серед представлених в роботі кістяних наконечників стріл, один наконечник можна віднести до групи «втульчастих кістяних наконечників з притупленою бойовою частиною». Наконечник було виявлено в шарі давньоруського горизонту.

П. фон Вінклер (Вінклер, 1894, с. 351) повідомляє: «стріла без наконечника, з тупим кінцем, часто роздвоєним, або ж з тупим кістяним наконечником використовувалась в мисливському промислі на дрібного хутряного звіра, особливо на соболів», — називається «томаром».

В нашому випадку складно робити висновки щодо конкретного функціонального призначення «меджибізького» наконечника, та й власне, соболі (*Martes zibellina* L.) в Прибужжі не водились. Однак окрім білки (*Sciurus vulgaris*) в зоні Українського Лісостепу віддавна були відомі кунячі (*Martes martes* або *Martes foina*), ласиці (*Mustela nivalis*), норкові (*Lutreola*) (Шарлемань 1920, с. 33, 30, 31), тому й «томари» могли бути звичайною зброєю в арсеналі місцевих мисливців.

Література:

Вінклер, фон П. П. 1992. Оружие. Руководство к истории, описанию и изображению ручного оружия с древнейших времен до начала XIX века. М.,: 330 с.

Кирпичников, А. Н. 2020. Вооружение древнего «Изяславля». В: Летописный «Изяславль»: Большое Шепетовское городище в свете археологии. Т. 1. Материалы раскопок М. К. Каргера 1957–1964 годов в исследованиях 1960–1980-х годов /ред. — сост. А. А. Пескова. *Труды ИИМК РАН*. Т. LV. СПб.: Нестор-История. 264 с.

Медведев, А. Ф. 1966. Ручное метательное оружие (Лук и стрелы. Самострел). VIII–XIV вв. *Свод археологических источников*. Выпуск Е 1–36. Москва: Наука.

Толмачов, Ю. 2010. Меджибізька фортеця. Київ. 150 с.

Шарлемань, М. 1920. Звірі України. Короткий poradник до визначання, збирання і спостерегання ссавців (*Mammalia*) України. Київ: Всеукр. кооп. видавн. союз. 83 с.

Рис. 1–2. Втульчастий кістяний наконечник стріли з давньоруського шару розкопу «Стіна».

References:

Vinkler, fon P.P. 1992. Oruzhie. Rukovodstvo k istorii, opisaniyu i izobrazheniyu ruchnogo oruzhiya s drevnejshih vremen do nachala XIX veka M.: 330 s.

Kirpichnikov, A.N. 2020. Vooruzhenie drevnego «Iziaslavlya». V Letopisnyj «Iziaslavl»: Bolshoe Shepetovskoe gorodishe v svete arheologii. T.1. Materialy raskopok M. K. Kargera 1957-1964 godov v issledovaniyah 1960–1980-h godov. Red. — sost. A. A. Peskova. Trudy IIMK RAN. T.LV. SPb.: Nestor-Istoriya, 264 s.

Medvedev, A. F. 1966. Ruchnoe metatelnoe oruzhie (Luk i strely. Samostrel). VIII–XIV vv. Svod arheologicheskikh istochnikov. Vypusk E1–36. Moskva: Nauka.

Tolkachov, Yu. 2010. *Medzhybizkyi zamok*. Kyiv. 150 s. (in Ukrainian)

Sharleman, M. 1920. Zviri Ukrainy. Korotkyi poradnyk do vyznachannia, zbirannia i sposterihannia ssavtsiv (Mammalia) Ukrainy. Kyiv: Vseukr. koop. vydavn. soiuz. 83 s.

Bondarchuk I. S.

4th year undergraduate student

Faculty of Humanities

Khmelnyskyi Humanitarian and Pedagogical Academy.

Plemianik V. O.

4th year undergraduate student

Faculty of Humanities

Khmelnyskyi Humanitarian and Pedagogical Academy.

BONE ARROWHEAD FROM THE OLD RUSSIAN LAYER OF EXCAVATION NO. 16 («WALL»)

Abstract: *The message refers to the discovery of a bone arrowhead during planning works to lower the soil level in the restoration area of the Senyavsky Palace, and draws attention to its description and conditions of discovery.*

Key words: *bone arrowhead, SHCR «Mezhybizh».*